

Грищенко І.М.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Ковтун Т.Ю.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА БІЗНЕСУ У ВОЄННИЙ ЧАС

У статті розглянуто державну підтримку бізнесу під час військових дій в Україні. Проаналізовано основні збитки, завдані бізнесу та цивільному населенню в період ведення бойових дій у лютому-березні 2022 року. Досліджено вплив війни на експортний потенціал України, шляхом дослідження продажу зернових та інших продуктів, що склали основу експорту України. Встановлено, що російське широкомасштабне вторгнення в Україну може бути причиною глобальної продовольчої кризи, оскільки від поставок зерна з України залежать понад 400 млн людей, проживаючих в країнах Близького Сходу, Північної Африки тощо.

Досліджено, що за лютий-березень 2022 року Україна внаслідок російської агресії втратила близько п'ятсот мільярдів доларів. Проаналізовано загальну картину втрат бізнесу на основі діяльності тих підприємств, які продовжили свою роботу в період війни та перепрофільовалися відповідно потреб споживачів та Збройних сил України. Визначено, що бажання українського бізнесу розвиватися є позитивним і вкрай необхідним для відновлення української економіки. Досліджено державну підтримку бізнесу через урядові програми, спрямовані та підтримку та розвиток бізнесу й економіки в цілому. Проаналізовано особливості державної Програми релокації бізнесу, що являє собою переміщення виробничих потужностей підприємств на безпечні території. Встановлено, що за період дії даної програми вже наявні перші позитивні зрушення у стабілізації роботи підприємств. Запроваджуються нові інструменти допомоги бізнесу, серед яких консультаційні центри у містах, що прихистили на території громад переміщені із зони бойових дій підприємства. Удосконалюються вже діючі інструменти допомоги бізнесу, зокрема, програма пільгового кредитування «5–7–9%». Поряд із запровадженням нульової ставки кредитування українських уряд скасував акцизні збори при ввезенні бензину та дизельного палива в Україну. Досліджено, що дане рішення зупинило ризик підняття цін на продовольчі товари, адже логістика є одним із першочергових факторів формування кінцевої ціни товару.

У підсумку дослідження встановлено, що дії українського уряду у напрямку підтримки бізнесу є ефективними та результативними та сприяють його поступовому відновленню.

Ключові слова: державна підтримка, державні програми розвитку, бізнес, війна, кредитна система.

Постановка проблеми та її актуальність.

Війна, що триває в Україні з 2014 року, під час якої під окупацією опинилися Крим та Донбас, 24 лютого 2022 року переросла у широкомасштабну війну по всій території України. Ця війна назавжди закарбується в нашій історії однією із найболючіших подій, а в економіці – початком етапу якісно нових підходів до управління економікою та бізнесом. Колосальні збитки, які несе під час війни бізнес не порівняти з кризою 2008 року чи наслідками пандемії COVID-19. Це зміни, до яких неможливо так швидко адаптуватися чи прийняти. Саме тому уряд України почав створювати комфортні умови для розвитку бізнесу, який є основою економіки та основним джерелом надхо-

дження коштів у бюджет. Дослідження теми державної підтримки українського бізнесу у воєнний час є своєчасною та актуальною, оскільки успіхи на полі бою напряму залежать від стану економіки та роботи бізнесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

На пошуки ефективних шляхів вирішення питань підтримки бізнесу в Україні під час війни спрямовані наукові дослідження багатьох вчених, серед яких: Я. Голобородько [1], Є. Пласконь [3], Д. Шварц [5] та ін.

До цієї когорти вчених що займаються пошуком ефективних механізмів державної підтримки бізнесу в періоди криз та глобальних загроз, долучилися науково-педагогічні працівники

та аспіранти кафедри публічного управління, менеджменту інноваційної діяльності та дорадництва ННІ неперервної освіти і туризму Національного університету біоресурсів і природокористування України, що здійснюють дослідження у межах науково-дослідної роботи «Механізми формування та реалізації стратегій розвитку територій в контексті трансформації продовольчої системи України» (ДР №0121U113571).

Незважаючи на ґрунтовні наукові дослідження з підтримки бізнесу у період криз та глобальних загроз, нинішня україно-російська війна вимагає пошуку дієвих, комплексних механізмів підтримки бізнесу, які б ефективно заохочували людей до відродження бізнесу, і як результат, відродження економіки країни, повернення людей на робочі місця. Для створення дієвих механізмів підтримки бізнесу під час війни необхідно вивчити наявний стан бізнесу та віднайти можливі шляхи його державної підтримки.

Отже, відсутність узагальнених проблемно-орієнтованих досліджень підсилює науковий інтерес до подальших теоретичних розвідок за даним напрямом наукового пошуку. Актуальність дослідження визначається необхідністю вивчення наявного стану бізнесу у період війни, пошуку шляхів відродження бізнесу та удосконалення державної підтримки бізнесу під час ведення військових дій.

Метою статті є дослідження наявного стану бізнесу у період україно-російської війни та пошук шляхів відродження бізнесу через удосконалення державної підтримки бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження та обґрунтування отриманих наукових результатів. Українська економіка від початку війни втратила приблизно 30-50% виробничих потужностей, які знаходились на Сході України. Зруйновані не лише великі фабрики й заводи, а й інфраструктура, яка забезпечувала життєдіяльність в різних регіонах України. За прогнозами світового банку ВВП України може впасти на 45,1%, такого падіння не було ніколи за всю історію нашої країни.

За межами України наслідки російського вторгнення вже викликали серйозне занепокоєння щодо можливої глобальної продовольчої безпеки, оскільки в Україні постраждало виробництво зернових, а Україна, як відомо, входить у ТОП-5 експортерів сільськогосподарської продукції світу.

Згідно з даними аналітичної служби Всеукраїнської аграрної ради, світовий експорт соняшникової олії в 2021-2022 рр. становив 10,9 млн тонн, з яких половину – 5,4 млн тонн експортувала Укра-

їна. Друге місце в світі займає Україна за експортом ячменю та ріпаку, третє – жита та сорго. Крім цього, Україна забезпечує майже 10% від загального обсягу світових поставок зерна, що забезпечує близько 400 млн людей у світі. Країни Близького Сходу та Північної Африки, які є основними покупцями української пшениці та кукурудзи стикнуться з глобальною продовольчою кризою.

Також, на основі аналітики інформаційних даних світових джерел від війни в Україні постраждає і світова економіка, так як більшість держав є залежними від російських енергоносіїв та газу, а нещодавня відмова від них вдарить по економіках багатьох країн. Криза, яка в майбутньому чекає весь світ може стати однією із найбільших у світовій економіці. Уряди сусідніх країн почали допомагати Україні в цей складний для держави воєнний час, так як кожна із зарубіжних країн прогнозує, що лише швидке закінчення війни і перехід до мирного життя можуть запобігти збільшенню руйнівних наслідків для світової економіки і продовольчої безпеки.

Війна завдала величезної шкоди, українському бізнесу, державі, а також мирному населенню. Детальніше про втрати, які відбулись в українській економіці на рис. 1.

На основі вищезазначених даних можемо констатувати, що сумарні втрати України у війні станом на кінець березня 2022 року сягають близько 500 млрд. дол. США, з них 80 млрд. – це втрати бізнесу, який ці кошти міг би вкласти в розвиток економіки, натомість війна зупинила частину бізнесу, на відновлення якого знадобляться роки; 48 млрд. – втрати державного бюджету; 50 млрд. – втрати які несе українська економіка через відсутність прямих інвестицій; 90,5 млрд. – втрати цивільного населення у зв'язку з безробіттям; 112 млрд. – втрати ВВП у 2022 році; 119 млрд. – втрати інфраструктури.

Відслідкувавши структуру діяльності підприємств, подану на рис. 2, можемо простежити загальну картину втрат бізнесу на підставі відсоткового аналізу діяльності підприємств, зокрема і підприємств, які продовжили свою роботу в період війни та перепрофілювалися на виробництво товарів і послуг, необхідних для різнопланового забезпечення Збройних сил України.

Згідно даних, наведених на рис. 2, серед працюючих 17% це в основному ті підприємства, які займаються експортом продукції та працюють у продовольчій сфері, так як в основному ці дві сфери бізнесу не постраждали від війни. Багато компаній були змушені закрити свої офіси на

непідконтрольних територіях та перенести свої потужності в інші безпечні регіони, проте втрати в них теж є. Ті компанії, які були розташовані на Сході України, в основному потужні металургійні заводи та аграрні компанії змушені були повністю призупинити свою діяльність. Виходячи з цього: 1% підприємств – закрили бізнес, 10% – закрили частину офісів, 27% – призупинили діяльність, 16% – обмежили географію діяльності, 29% – не працюють взагалі.

Для того щоб зрозуміти вплив війни на вітчизняний бізнес та економіку достатньо проаналізувати структуру експорту України за минулий рік по основним товарам, які експортувались (див. рис. 3).

Згідно даних рис. 3, експорт продовольчих товарів та інших виробів у 2021 р. складав 67% від усього експорту, 12% – мінеральні продукти, 44% – продовольчі товари та сировина для їх

виробництва, 4% – деревина та вироби з неї, 2% – промислові вироби, 5% – продукція хімічної та пов’язаної з нею галузеві промисловості, і в основному дані підприємства були розташовані на Сході, Півдні та Центрі України – ці регіони на сьогодні є найбільш постраждалими. Як відомо експорт приносить в країну валюту, яка так необхідна для підтримки стабільності української гривні. Аграрний бізнес та металургія є ключовими галузями нашої держави, які приносять кошти в бюджет та забезпечують тисячі робочих місць. Так за 2021 р. агросектор приніс в Україну 40% надходжень валютної виручки, проте, на березень-квітень 2022 р. українські аграрії відчувають тотальний дефіцит всього – людей, оскільки вони пішли обороняти країну; техніки, бо велика її частина знищена окупантами чи забрана ними як трофеї; пального, бо воно йде першочергово на потреби української армії; безпечних посівних

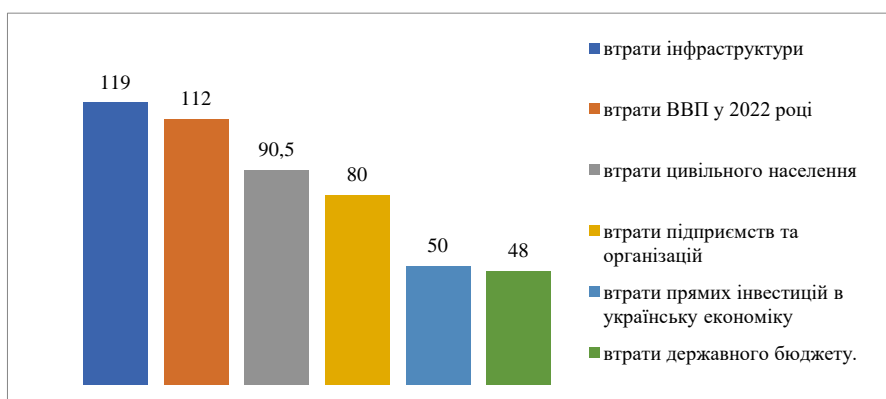

Рис. 1. Втрати української економіки під час україно-російської війни (станом на березень 2022 року, млрд. дол США)

Джерело [1]

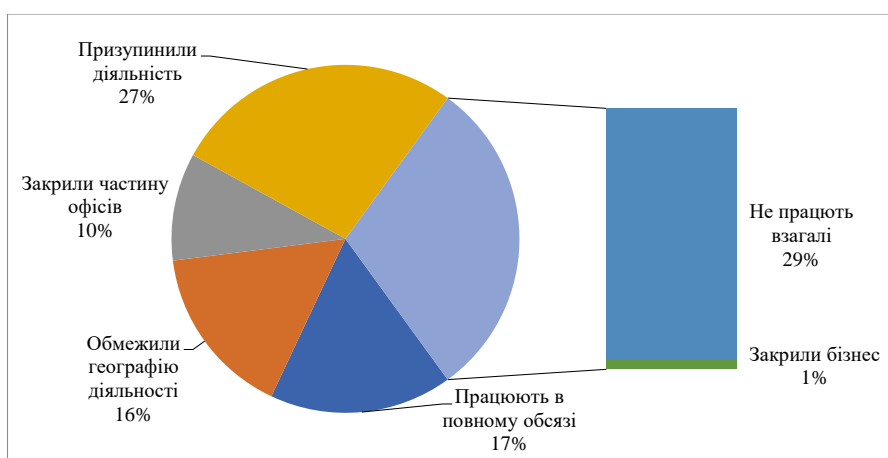

Рис. 2. Структура діяльності підприємств України у період війни (лютий-березень 2022 року)

Джерело [1]

площ, адже поля всіяні снарядами; засобів захисту рослин та добрив, на які у аграріїв не вистачає обігових коштів та багато інших чинників, які не дозволяють належно засіяти поля України цією весною.

Розуміючи ситуацію, що склалася в економіці України та, зокрема, аграрному секторі, Президентом та урядом України прийнято рішення, яке підтримано Європейською комісією – під час воєнного стану в Україні прибрати на один рік всі мита та квоти на український експорт. Такий антикризовий крок допоможе стабілізувати ціни на ринках Європи, а також допоможе стабілізувати економіку України.

Українському уряду як ніколи потрібно акумулювати свої зусилля і зайнятися підтримкою українського бізнесу. Тому, доцільно розпочати аналіз з урядової підтримки бізнесу, дослідивши ситуацію на ринку кредитування в Україні. Аналіз загальної кількості кредитів, які були видані українському бізнесу протягом 2021 р. і в перший місяць війни 2022 р., дасть можливість оцінити як рівень підтримки шляхом кредитування зі сторони держави так і бажання бізнесу розвиватися та відновлювати свою діяльність. Оскільки, беручи кредити у воєнний стан кожен бізнесмен бачить майбутнє своєї справи, а отже і своє власне майбутнє в Україні (див. рис.4).

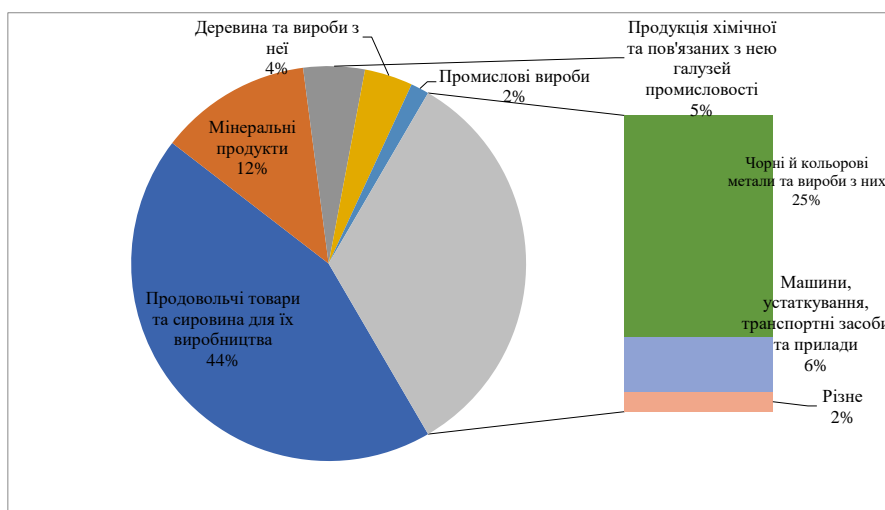

Рис. 3. Структура експорту України за 2021 рік, %

Джерело [1]

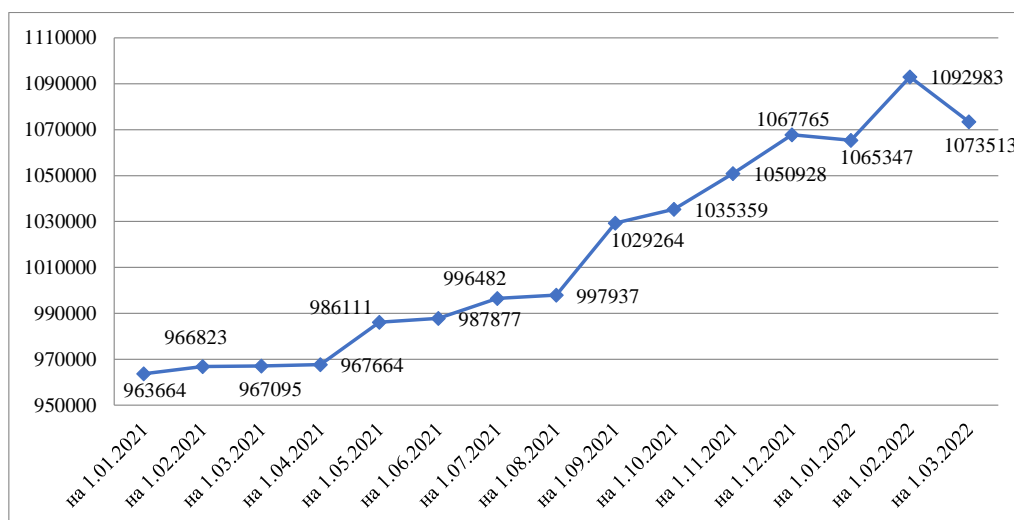

Рис. 4. Динаміка рівня кредитів суб'єктам господарювання в Україні за період 1 січня 2021 р. – 1 березня 2022 р., млн. грн.

Джерело [3]

Вищезазначений графік (рис. 4) демонструє бажання українського бізнесу розвиватися, що є позитивним і вкрай необхідним для відновлення української економіки. Ми можемо констатувати, що обсяг кредитів станом на березень 2022 року є вищим ніж в березні минулого року, коли в Україні була відносно стабільна ситуація.

Також не менш важливим в спроможності кредитування є наявність активів у комерційних банках України, які на основі аналізу даних Міністерства фінансів в березні 2022 р. є вищими на 9% ніж у березні минулого [3]. Дана статистика свідчить про спроможність українських банків надавати кредити і саме тому урядом нашої країни було зроблено кілька важливих дій, які ми дослідимо нижче.

В березні цього року розпочалось державна Програма релокації бізнесу, яка являє собою перенесення виробничих потужностей підприємств на безпечні території. За період дії даної програми є перші позитивні зрушення. Так, за даними Міністерства економіки України вже близько 178 підприємств завершили своє переміщення, а 67 з них повністю приступили до роботи на новій території. Місцева влада міст, де розмістили свої виробництва підприємства допомагає їм швидше освоїтись, надаючи консультації та трудові, сировинні й інші ресурси.

Наступним кроком нашого уряду у відновленні бізнесу стало розширення кредитування за програмою «5–7–9%», яка стартувала ще в 2020 році.

Згідно цієї програми, будь-який бізнес має можливість отримати кредити під 0%, який діятиме впродовж військового стану в Україні та ще місяць після закінчення війни, а в наступні місяці (роки) діятиме ставка 5%.

Термін такого кредитування залежатиме від цільового призначення кредиту та його термін складає від 3-х до 5-ти років. Результати даної програми наведені на рис. 5.

Отож можемо констатувати, що за період березня – квітня 2022 р., коли урядом України було запроваджено нульову ставку кредитування бізнесу кількість підписаних заявок на кредити виросла у 1,5 рази в порівнянні з тим самим періодом минулого року. Дана статистика свідчить про результативність даної програми і про бажання бізнесу України відновлювати свою діяльність навіть в період військових дій в Україні. Це підтверджено і під час круглого столу «Кредитування бізнесу в умовах воєнного стану», де науковці та фахівці кредитного ринку підтвердили зростання заявок за програмою на млрд. грн., проте, торкнулися вони і проблеми – нерегулярної сплати державою коштів за програмою «5–7–9» за нульовою ставкою.

Наступним дослідимо основні сфери діяльності, які використовують програму «5–7–9» по максимуму і беруть кредити на відновлення своєї діяльності (див. рис. 6)

Найбільше кредитів було надано підприємствам, які працюють у сфері сільського

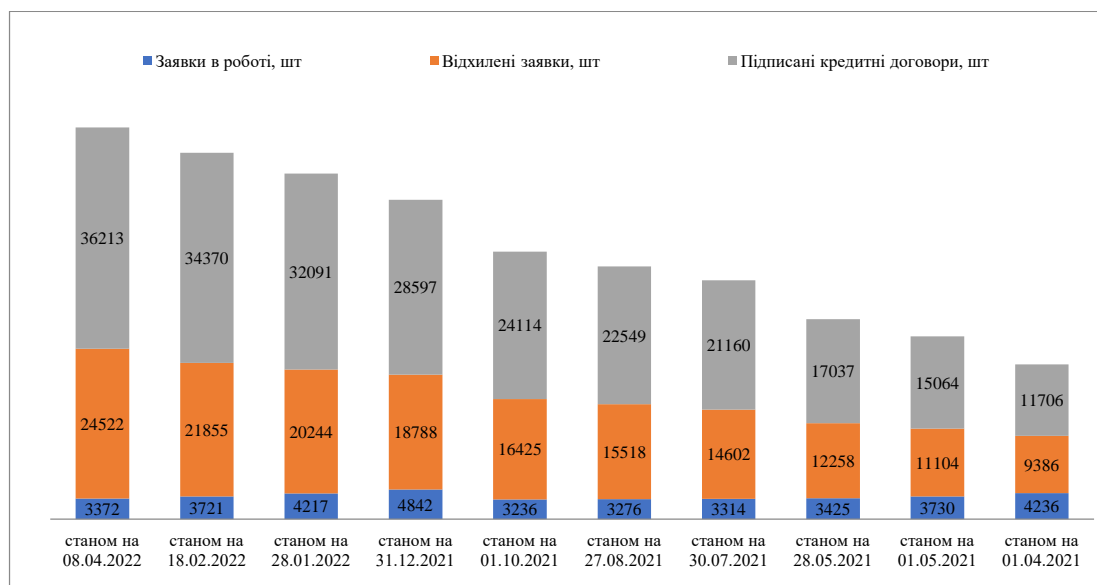

Рис. 5. Результати державної програми кредитування бізнесу програмою «5–7–9» за період 1 квітня 2021 – 8 квітня 2022 рр.

Джерело [6]

господарства (45%), так як українські аграрії є одними із перших, хто має займатися відновленням економіки.

Також доцільно дослідити структуру кредитного портфелю наданих кредитів на розвиток бізнесу в Україні станом на 8 квітня 2022 р. (рис. 7).

З діаграми (рис.7) можемо зробити висновки, що в основному надані кредити українськими банками пішли на антикризові цілі – 62%, так як підприємства були змушені адаптуватись до нових реалії роботи та частково перекваліфікуватись на інший вид діяльності. Є багато прикладів того як великі швейні компанії з початку війни займаються пошиттям бронежилетів та спальників, інші шиють матраци та ковдри для тимчасово переміщених осіб. Кожне українське

підприємство намагається максимально швидко реагувати на зміни, які відбуваються у нашій державі. Частка рефінансованих кредитів становить 27% та 11% видані банками на інвестиційні цілі.

Для забезпечення розвитку сільського господарства Урядом України було затверджено Постанову Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 року, яка передбачає збільшення державних гарантій на портфельній основі до 80% [9]. Так як уряд України чудово розуміє побоювання українських аграріїв продовжувати посівні, проте дана програма гарантує безпеку і впевненість в тому, що збитки, які може завдати війна будуть покриті.

Поряд із запровадженням нульової ставки кредитування українських уряд зробив немож-

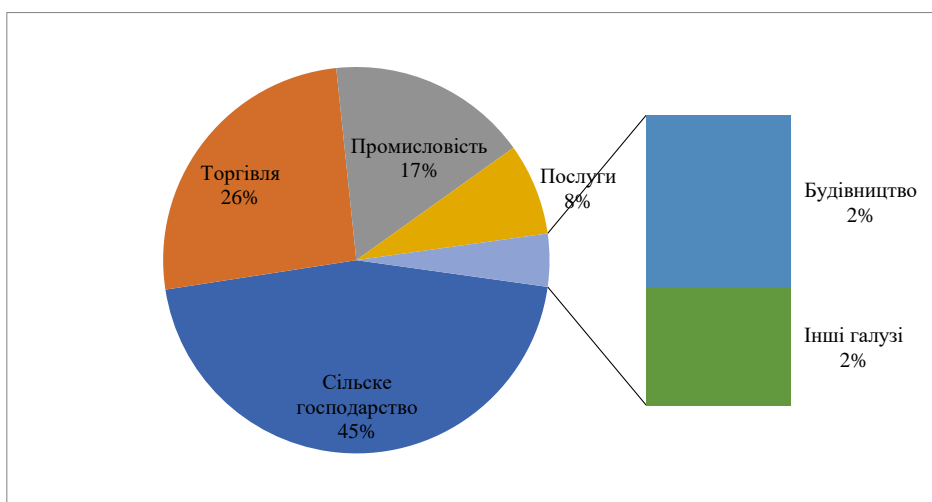

Рис. 6. Структура наданого кредиту за програмою «5–7–9» за галуззю станом на 8 квітня 2022 р., млн. грн.

Джерело [6]

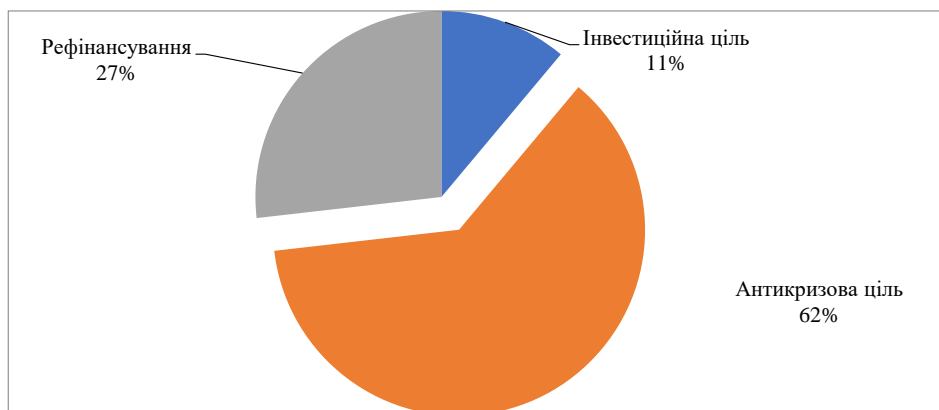
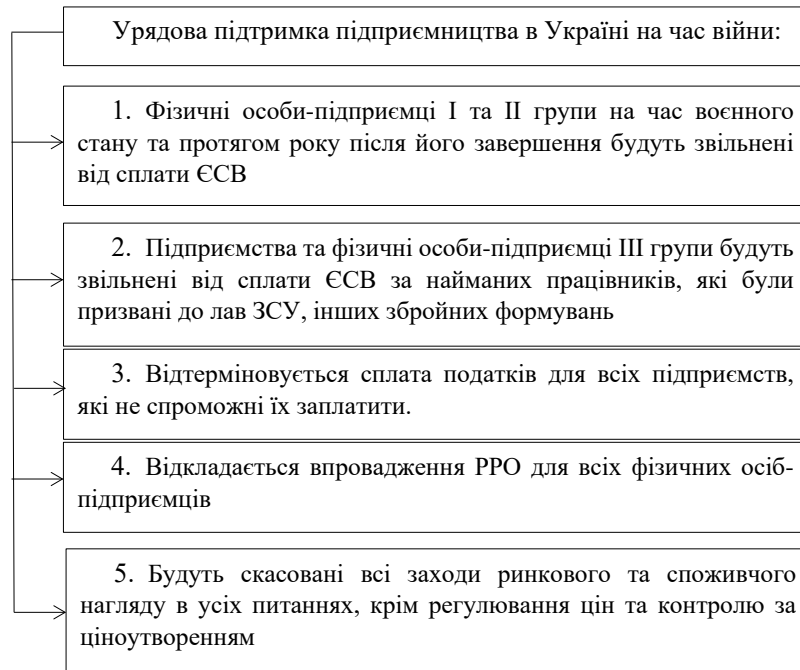

Рис. 7. Структура кредитного портфелю за програмою «5–7–9» станом на 8 квітня 2022 р., млн. грн.

Джерело [6]

Рис. 8. Урядова підтримка розвитку підприємства в Україні під час війни

Джерело [9]

ливе – скасував акцизні збори при ввезенні бензину та дизельного палива в Україну та стабілізував ціну. Така стабілізація зупинила ризик підняття цін в першу чергу на продовольчі товари, так як вони одні із перших відчували підняття цін на пальне. Логістика є одним із першочергових галузей, які формують кінцеву ціну на товар і від якої залежить не тільки ціни на перевезення, але й ціни на продукти в магазинах. Даний крок з боку українського уряду ще раз довів ефективність та результативність його дій в підтримці та розвитку українського бізнесу.

Наступним пропонуємо проаналізувати пакет рішень українського уряду для підтримки та розвитку малого підприємництва в Україні (рис. 8)

Досить важливим наразі є скасування імпортих в'їзних мит на певні товари, що дозволить українським підприємствам зекономити на сплаті

митних платежів та використати ці кошти для підтримки своїх людей та економіки вцілому.

Висновки. Підсумовуючи, можемо зробити висновки, що дії уряду України щодо підтримки бізнесу у період війни є досить результативними. Роблячи подібні кроки у підтримці бізнесу уряд доводить своє розуміння того, що саме бізнес є одним із основних напрямків розбудови української економіки та швидкого її відновлення у післявоєнні часи. Чітка політика уряду України дає можливість бізнесу адаптуватись до нових реалій життя та своєї роботи й максимально швидко реагувати на нові зміни і використовувати можливості, які їм надає держава. Працюючи разом з державою та роблячи правильні дії, українські підприємства та малий і середній бізнес допомагають долати ворога економічно, ще раз доводять, що так само як і український дух – український бізнес є незламний!

Список літератури:

1. Ярослав Голобородько. Війна в Україні: економіка, бізнес, логістика, допомога. Офіційний сайт транспорту та логістики. URL: <https://trans.info/ru/viyana-v-ukrayini-ekonomika-biznes-logistika-dopomoga-279148> (дата звернення: 10.04.2022)
2. Європейська Бізнес Асоціація (2022) Підтримують команди та армію: як працює бізнес в умовах війни. Сайт «European Business Association». URL: <https://eba.com.ua/pidtrymuuyut-komandy-ta-armiyu-yak-pratsyuuye-biznes-v-umovah-vijny/> (дата звернення: 10.04.2022).
3. Євгенія Пласкоть (2022) Економічні збитки від війни: скільки українців втратили роботу через Росію. Сайт «Сьогодні». URL: <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/business/ekonomicheskyy-ushcherb-ot-voyny-skolko-ukraincev-poteryali-rabotu-iz-za-rossii-1610397.html#:~:text=%D0%97%D0%B3%D1%96%D>

0%B4%D0%BD%D0%BE%20%D0%B7%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8F%D0%BC%D0%B8%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2%2C%20%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B4,%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%83%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D1%83%20%D0%B0%D0%B1%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8E%D1%8E%D1%82%D1%8C%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE. (дата звернення: 10.04.2022).

4. Активи банків України (2008-2022). Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/active/> (дата звернення: 10.04.2022).

5. Дмитро Шварц. Створення надійного тилу: як працює державна програма релокації бізнесу. URL: Інформаційне агенство «Уніан». <https://www.unian.ua/economics/finance/stvorennya-nadiynogo-tilu-yak-pracyuye-derzhavna-programa-relokaciji-biznesu-novini-ukrajina-11771461.html> (дата звернення: 10.04.2022)

6. Інформація про результати Державної програми «Доступні кредити 5-7-9». Сайт «Єднання заради розвитку ФПП». URL: <https://bdf.gov.ua/uk/informaciya-pro-rezultati-derzhavnoji-programi-dostupni-krediti-5-7-9> (дата звернення: 11.04.2022).

7. Фінансовий клуб. Програма «5-7-9%» знову цікава для бізнесу. Сайт «Фінансовий клуб» URL: <https://finclub.net/ua/news/prohrama-579protsent-znovu-tsikava-dlia-biznesu.html> (дата звернення: 13.04.2022)

8. Деякі питання фінансового забезпечення підтримки підприємництва, зокрема сільськогосподарських товаровиробників, в умовах воєнного часу: Постанова КМУ від 12.04.2022 № 438. Офіційний портал КМУ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-finansovogo-zabezpechennya-pidtrimki-pidpriemnictva-zokrema-silskogospodarskih-tovarovirobnikiv-v-umovah-voennogo-stanu-438> (дата звернення: 11.04.2022).

9. Зміни, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 та від 14 липня 2021 р. № 723: Постанова КМУ від 12.03.2022 № 274. Офіційний веб портал ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/274-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.04.2022).

10. Денис Шмигаль: Уряд сформував пакет рішень, які мають підтримати український бізнес під час війни. Офіційний сайт КМУ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-shmigal-uryad-sformuvav-paket-rishen-yaki-mayut-pidtrimati-ukrayinskij-biznes-pid-chas-vijni> (дата звернення: 14.04.2022).

Gryshchenko I.M., Kovtun T.Yu. STATE SUPPORT OF BUSINESS IN WAR

The article considers the state support of business during the hostilities in Ukraine. We analyzed main losses caused to business and civilians during the hostilities in February-March 2022. Investigated impact of the war to the export potential of Ukraine, include sales of grain and other products. Defined, that Russia's large-scale invasion to Ukraine may be the cause of the global food crisis for more than 400 million people from Middle East, North Africa, etc.

In article estimated that during February-March 2022, Ukraine lost about five hundred billion dollars. Analyzed general situation of business losses which continue their activities during the war and were reshaped according to the needs of consumers and Armed Forces of Ukraine. Determined that Ukrainian business desires to develop and it is positive and extremely necessary for the recovery of Ukrainian economy. The state support of business in government programs aimed for supporting and developing business. We analyzed peculiarities of state Business Relocation Program, which include relocation of production enterprises facilities to safe areas. In article established that during the period of this program are first positive changes in the stabilization of enterprises are already available. We introduced new business assistance tools. Improved existing instruments of business assistance: program of preferential lending «5-7-9%». Along introduction of a zero lending rate, Ukrainian government abolished excise duties for importing of gasoline and diesel fuel into Ukraine. It is investigated that this decision stopped the risk of rising food prices: logistics is one of the primary factors for shaping the final price of goods.

Actions of the Ukrainian government to support business are effective and contribute to gradual recovery.

Key words: state support, state development programs, business, war, credit system.